

КРИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

821.163.3-2(049.3)

Ранко МЛАДЕНОСКИ

ДРАМИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ДРАМА*Петре Бакевски, Драми, Кн. 1, Кн. 2, Тера маџика, Скопје, 2007*

Во 2007 година Петре Бакевски ги објави двата тома со десетте свои драми. Овие драми, со исклучок на првата со наслов „Арарат“ која овде се објавува за првпат, се публикувани, а некои од нив и изведувани како театарски претстави, во периодот од 2002 до 2006 година. Станува збор, имено, за следните драмски текстови: „Арарат“, „Мртвите можат да танцуваат“, „Суво дрво од Вавилон“ (со алтернативниот наслов „Не очекував ваков крај“), „Танц на ноќните пеперутки во 'Ориент-експресот““, „Белите коњи“, „Кралот е повторно жив“, „Еврипид се враќа во Атина“, „Дом за птици“, „Мирусот на пластичната ружа“ и „Кралот Пердика“. Првите шест драми се објавени во првиот том, а преостанатите четири драми во вториот том. Значи, имаме пред себе едно мошне практично издание, зашто тука е собрано речиси сето драмско творештво на Петре Бакевски.¹

¹ Велиме „речиси сето драмско творештво“, бидејќи во ова издание не е застапена драмата „Леандар и Косара“ која беше објавена во 2002 година, а овде не се застапени (од сосема разбирливи причини) и делата „Вавилон“ (либрето за симфониска поема-ораториум, 1997) и „Леандар и Косара“ (либрето за опера, 2006) кои бездруго имаат драмски карактер.

Имајќи ги предвид овие драми на Бакевски, имајќи ја предвид и неговата поезија, неговите раскази, новелите, романите, односно целокупното творештво на овој наш автор, би можеле да констатираме дека и за писателот Петре Бакевски важи онаа забелешка на Милан Кундера дека сите писатели, всушност, пишуваат една книга, обработуваат една тема во разни варијанти:

„Дури кога ги читав преводите на своите книги ги забележав, вчудовиден, тие повторувања! Потоа се утешив: сите романописци пишуваат, можеби, само еден вид тема (првиот роман) со варијации“.²

Таа „една тема“ во сето книжевно дело на Бакевски би можеле да ја детерминираме со еден општ поим - Македонија.

Таа „една тема“ е доминантна и во драмското творештво на Бакевски. Варијациите на оваа тема се најзабележливи во разновидноста на мотивите во секоја драма одделно. Станува збор за неколку суштински мотиви кои се однесуваат на

² Милан Кундера, Страшната тежина на леснотијата, во: Книжевна академија, бр. 1, пролет 2003, стр. 38.

главната тема (Македонија): разнебитувањето, предавствата, братоубиствата, борбата, слободата, среќата, пропагандите, корените, историјата (особено македонската античка историја). Се разбира дека ние овде зборуваме за доминантните елементи во драмското творештво на Бакевски, зашто сосема е јасно дека секоја драма е драма за себе, со своја структурна поставеност, со свои ликови, со свое дејство, со свои специфични елементи, мотиви, пораки. Значи, и во секоја драма поодделно можеме да ги забележиме мотивите што таму доминираат. На пример, во драмата „Белите коњи“ доминираат мотивите на борбата за слобода, разнебитувањето на македонското национално ткиво, предавствата, братоубиствата. Во драмата „Кралот Пердика“ доминира мотивот за создавањето на македонската античка држава кој се базира врз легендата, но и овде како придружни мотиви се појавуваат, на пример, братоубиствата и разнебитувањето. И така натаму, и така натаму.

Навраќањето кон историјата во драмите на Петре Бакевски не претставува некаков детален опис на настаните од минатото, ами тие настани се поставени во една функционална симбиоза со современоста. Се потенцира овде идејата дека корените на денешните, на нашите современи состојби лежат длабоко некаде во минатото, во она што некогаш се случувало и што оставило последици коишто низ вековите чмаеле некаде скриени во долапите на злото. За да се покаже дека тоа е

навистина така, доволно е само да се направи една паралела помеѓу драмите „Кралот Пердика“ и „Мирисот на пластичната ружа“. Линкот меѓу двете драмски дејства е воспоставен преку атентатот - еден во длабокото минато (кралот) и еден во нашата современост (претседателот). Но, и покрај сета таа злоба, и покрај сите тие братоубиства, сепак има еден зрак светлина кој ја носи надежта:

„На почетокот беше зборот. Потоа беше мечот. Брат со брата се убија. Нашето кралство е библиско кралство. Нашиот народ е библиски народ. Апостол Павле првата стапалка овде ја стапна. Оттука добрината и љубовта како бела птица полетаа по небесата. И буквите ги разлетаа. И крилја на зборовите им дадоа. Летаа, летаа, летаа...“.³

Една од драмите со типична историска тематика е „Белите коњи“. Тоа е, како што кажува и самиот автор во неговата „експликација“, драма за Никола Киров Мајски. Но, тоа е и драма за илинденската епопеја, за борбата на македонскиот народ за слобода, за предавниците, за тешкиот живот на емигрантите, за заслужните Македонци кои не се прифатени во својата татковина, во Македонија. Еден од нив е и Никола Киров Мајски кој ја доживеал судбината да не биде прифатен ниту како емигрант во Бугарија ниту, пак, да ја добие заслужената почит и заслуженото внимание во Македонија. Тоа бил основниот,

³ Кралот Пердика, Драма, кн. 2, стр. 317.

почетниот поттик на авторот Бакевски да се впушти во драматизација на фрагменти од животната драма на овој наш драмски автор, романописец, револуционер, даскал, но и автор на оној познат „Крушевски манифест“. Овде, како ликови, се појавуваат бројни познати личности од нашата историја како што се Даме Груев, Гоце Делчев, Никола Карев, Трајко Китанчев, Тодор Александров, Борис Сарафов (ликови референти) и други со чија помош драмското дејство се позиционира во стварноста. Опишани се и фрагменти од животот на главниот лик, Никола Киров Мајски, од училишните денови, од Илинденското востание, од животот во емиграција во Софија. Меѓутоа, во драмата среќаваме и елементи кои се производ на авторовата имагинација, односно факцијата и фикцијата меѓусебно се надградуваат и се дополнуваат. Токму тие елементи на книжевно-уметничката (драмската) фикција му служат на авторот да ги вметне во драмата своите размисли, ставови, можеби и стравови и сомнежи, но и пораките што треба да допрат до читателската и театарската публика. Многу сцени, дијалози и монолози се поставени во функција да ги забележат, но и да ги „обележат“ девијациите од историските наслаги на минатото, па и девијациите во нашето денешно, современо општество.

Веќе споменатата драма „Мирисот на пластичната ружа“ претставува еден книжевно-уметнички приказ на околностите под

кои беше извршен атентатот врз тогашниот претседател на Република Македонија, Киро Глигоров, во 1995 година. И покрај тоа што авторот се потпира врз „документарен материјал“ за овој настан, сепак тој вели дека станува збор за „хипотетична драма“, додавајќи го она познато дистанцирање: „Секоја сличност со постојните лица е случајна и ненамерна“. Оваа дистанца се дополнува со метафората за „пластичната ружа“ од насловот на драмата, а подоцна во текстот се среќаваме и со една трансформација на метафората во „букет пластично цвеќе“. Да погледнеме како функционира оваа метафора.

Еден од примарните семантички признаци (својства) на ружата е „мирисот“. Тој семантички признак отсуствува во „пластичната ружа“. Тоа отсуство на семантичкиот признак ја буди асоцијацијата дека станува збор за „нешто друго“. Тоа „нешто друго“, сепак, ќе биде „подарок“ (најчестата „употреблива“ вредност на ружата, односно на букетот цвеќе). Присуството на признакот „пластичен“ и отсуството на признакот „мирис“ имплицира отсуство на признакот „подарок“ (во вистинската смисла, добронамерен). Во контекстот на драмата, земајќи ги предвид ваквите својства (и отсуството на својства, „минус својства“) тоа „нешто друго“ (што го имплицира „пластичната ружа“) е злонамерниот подарок, односно експлозивот, „пластичниот експлозив“:

а) ружа (букет цвеќе) = - пластична; + мирис; + подарок (добронамерен);

б) пластична ружа (букет пластично цвеќе) = + пластична; - мирис; - подарок;

в) мирисот на пластичната ружа = мирисот на експлозивот - подарок (злонамерен) - претседател - атентат.

Врз ваквата функционална метафора се гради дејствието во драмата насочено кон подготвување и предавање на „подарокот“ до претседателот. Вмешани се тука и бизнисмени и уметници. Подарокот, мирисот на пластичната ружа, стигнува до претседателот. Но, неуспешно. Злонамерниот подарок се трансформира во зло за „дарителите“. Злото раѓа зло, злото се враќа со зло.

Тоа е таа универзална „метафорична“ порака што ја среќаваме во оваа драма. Таа не е концентрирана во потрагата по „виновниците“ (тоа е експлицитно потврдено во онаа дистанца од почетокот), туку во „епилогот“ што им се случува на виновниците. Сите тие на крајот се соочуваат со злото „изрежирано“ од нивна страна и насочено против нив. Минатото како поука за сегашноста, но и за иднината.

Драмата „Арарат“ ја симболизира потрагата на човекот по среќата. Драмските ликови го бараат, копнеат по својот Арарат, по своето сокровиште од и по бурите на животот. Како и во многу свои текстови, и во оваа драма Бакевски ја актуелизира старата библиска тема за арката на Ное, за пронаоѓањето на копното по апокалипсата со потопот. Темата ја доживува својата трансформација преку нови ликови кои „патуваат“ во животот и кои повторуваат: „Арарат е наша судбина“. Тоа се сонувачи. Нивниот сон е среќата

која, како и секогаш, се наоѓа таму некаде, далеку.

Со такви сонувачи се среќаваме и во драмата со наслов „Мртвите можат да танцуваат“ („Dead can dance“). Овде авторот го релативизира факторот време уште со најавата на ликовите: „Се случува во наше време, а секое време е наше“. Ликовите во оваа драма се „исполнети со празнина“, тоа се дезинтегрирани и деградирани ликови. Тие го бараат својот дом, ја бараат љубовта, среќата, мирот во своите души. Дијалогот што го водат ликовите Арна и Фортинбрас е најдобра илустрација за ваквото наше тврдење:

„Овде е друга традиција. Вечно чекање. И мртвите се будат. И мртвите можат да танцуваат. И корените се корнат и пак се пресадуваат. И срцето се крши и пак се обновува. Магичен круг. Само љубовта ни е вечен извор... Жубор... Оаза на мирот“.⁴

Драмата „Суво дрво од Вавилон“ има алтернативен наслов - „Не очекував ваков крај“. Станува збор за едноставна драма со три лика, но и оваа драма отвора прашања од суштински карактер. Бакевски повторно се навраќа кон античката историја поставувајќи неколку нејзини „реквизити“ во современоста. Шлемот на Александар и „белото платнено торбуле“ со семе од џундуле се симболи за античкото славно минато, а тука е и онаа монета со ликот на Александар, освојувачот на светот. Тие се симбол за минатото,

⁴ Мртвите можат да танцуваат, Драма, кн. 1, стр. 94.

но тие се и опомена за новите генерации чија должност е да си ги знаат своите корени и да ги чуваат традиционалните вредности, зашто без нив е невозможно да се оствари ниту личниот, индивидуалниот, ниту националниот идентитет.

Функцијата на симболиката е доминантна и во следната драма на Бакевски со наслов „Танц на ноќните пеперутки во 'Ориент-експресот“⁵. Осамениот вагон на старата железничка станица кој веќе „од никаде не доаѓа“ и веќе никаде не оди, се трансформира во симбол за премрежијата низ кои минува татковината, симбол за застоеноста и за зачмаеноста во неа. Низ вагонот поминуваат сенки без свој цврст идентитет, „живи мртвовци“. Тие копнеат по одминатото време, сегашноста не ја гледаат, а воопшто и не знаат за иднината. Ништо не се движи кон никаде. Мошне илустративно е тоа дадено во „воведот“ кон оваа драма:

„О, Боже, сè уште сме в место, на бедниот перон на македонските ноќни пеперутки“.⁵

И овде, значи, основната тема е - Македонија, татковината. Македонија во минатото, низ вековите, но и Македонија која во современата агонија по којзнае кој пат ги преживува заканиите однатре и однадвор не само за својот мир туку и за своето постоење. Таа застоеност, тоа чмаење во место, исто како оној стар вагон на железничката станица, предупредува авторот, е уште една страшна закана за иднината на

татковината, за нејзиниот интегритет и идентитет, па затоа, конечно, треба да ја придвижиме локомотивата кон светлината.

Како и во сето творештво на Петре Бакевски, така и во неговите драми се среќаваме со ликови од историјата, митологијата, литературата и уметноста воопшто. Авторската имагинација ги надградува нивните постоечки, познати „карактери“ така што ги поместува од хронотопски аспект. Целта на ваквата творечка постапка е да се истакнат современите тешкотии, премрежија и сомнежи со кои се среќава денешниот човек. Ги среќаваме тука Тесеј, Афродита, Орфеј, Ахил, Александар, Пердика, Еврипид, Дон Кихот, Хамлет, Шекспир итн.

На ова рамниште веќе се отвора прашањето за интертекстуалноста во драмите на Бакевски. Неговите драми кореспондираат со дамнешните времиња, со старите митологии, со историските личности, со литературните ликови, со општопознати топоси. Како типичен пример би ја издвоиле петтата сцена од драмата „Мртвите можат да танцуваат“ која има и свој наслов „Средба со гробарот“.⁶ Овде се алудира на онаа позната сцена со гробарот од драмата „Хамлет“ од Шекспир. Сцената во драмата на Бакевски е поставена во контекст со војната во Македонија од 2001 година со што се алудира на нејзината бесмисленост:

„ВАНГЕЛ: Поет сум. Шетам по нашите стари тврдини. Ја барам душата на моите предци. Корените

⁵ Танц на ноќните пеперутки во 'Ориент-експресот“, Драми, кн. 1, стр. 166.

⁶ Мртвите можат да танцуваат, Драми, кн. 1, стр. 78-85.

на нашето постоење... Невидливото е силата на нашиот народ.

ГРОБАРОТ: Овде нема такви работи. Сè е видливо. Коски. Черепи. Нема слободни души. Не е ова шеталиште на сенки, па ајде избери си некоја заскитана душичка. Фати си ја под мишка, топори се низ градот. Библиско потекло. Нема, братче. Ти велам, овде има само изгниени коски. Празни черепи. Мувлосани гробови. Вечен молк. Празнотија. Глувотија. Затоа пеам. Никој не ме слуша, никој не ме разбира. Долу во градот пукаат. Се убиваат. Очите на живо си ги вадат. И саде мртовци ми носат. Наши.

ВАНГЕЛ: А нивните?

ГРОБАРОТ: Нивна работа. Секој своите си ги брои. И си ги закопува.

ВАНГЕЛ, со *олабока воздишка*: Ќе мине.

ГРОБАРОТ: Што?

ВАНГЕЛ: Војната.

ГРОБАРОТ: Сите војни поминале. Само мртвите остануваат⁷.

Покрај овие бројни елементи во драмите на Петре Бакевски, би ја

издвоиле уште темата за власта и моќта. Бројни се сцените во кои власта и нејзината моќ се идентификуваат со лошото, со злото. Сосема е јасно зошто!

Драмите на Петре Бакевски содржат во себе еден широк спектар на значења и пораки коишто се вметнати во драмското дејство, во драмските дијалози и монолози, во експликациите, пролозите, дидаскалиите итн. Станува збор, значи, за едно богато и многузначно драмско творештво. Десетте драми што се нудат во двете книги носат во себе бројни теми и мотиви, но сите тие, како што веќе рековме, можат да се каталогизираат под една ознака - Македонија: Македонија во минатото, Македонија сега, во денешницава, и визијата за Македонија во иднината. Овие две книги исполнети со драми, на авторот Петре Бакевски, несомнено, му го обезбедуваат заслуженото место на врвен драмски автор во македонската литература.

⁷ Исто, стр. 81-82.